

Ivana
Podnar

Misticizam u tekstu i slici, nekad i sad

IKON 6. Vizije. Zbornik Šestog međunarodnog znanstvenog skupa Ikonografskih studija, Rijeka: Filozofski fakultet sveučilišta u Rijeci, 2013., str. 329, ISSN 1846-8551

Šesti međunarodni znanstveni skup Ikonografskih studija, održan 2012. godine na Filozofskom fakultetu u Rijeci, predstavio je temu vizija u likovnoj umjetnosti – apokaliptične vizije, mistici i njihove vizualizacije, slike viđenja kao refleksija dominantne ideologije, te složena mreža odnosa i utjecaja kroz vremenske i prostorne slojeve. Kao rezultat skupa objavljen je zbornik radova, čiji prikaz slijedi u nastavku. Prilozi koji se bave ulogom mistika te analizom pisanih i vizualnih svjedočanstava njihovih doživljaja donose nekoliko značajnih

perspektiva u čitanju religijske tematike. Marienne Saghy predstavlja vizije mađarskog viteza Laurentiusa de Tara te ukazuje na politički kontekst njegova dalekog putovanja u Irsku. Nakon što u špilji doživi viziju čistišta u kojem prepoznaje prijatelje i rođake, svoja svjedočanstva daje zapisati, a u lokalnoj crkvi u Taru daje naslikati freske o onome što je doživio. Laurentiusove vizije u 16. stoljeću dobivaju novu dimenziju u pjesmi Tinodija Lantosa, koji pak parodira njihov sadržaj i priskrbljuje im novu popularnost. Sasvim drukčiju društvenu interpretaciju misticizma, međutim, donose dva priloga koja u fokus stavljaju ulogu žene. Ženski subjekt rijetko je bio tema, kako u srednjovjekovnoj likovnoj umjetnosti, tako i u vjerskim tekstovima, ne uzimajući u obzir moralističke spise koji se bave osobitom vezom ženskosti i grijeha. Srednjovjekovne mističarke nisu bile brojne, ali su u religijskoj povijesti i likovnoj umjetnosti ostavile zamjetan trag, a iz perspektive suvremenog trenutka pridaju posve novi odnos rodnom čitanju ovog razdoblja. Giuseppe Capriotti analizira mistično iskustvo sestre Battiste da Varano, jedne od najvećih franjevačkih spisateljica renesanse, koja je iskoristila svoje obrazovanje i visoki društveni status kako bi bila pokroviteljica umjetnosti. Tekst otkriva tijesne veze između unutarnje vizualizacije i njezina dobrog poznavanja teoloških djela, što se reflektira i u njezinim mističnim vizijama koje karakterizira, primjerice, zamjena subjekta (sestra Battista vidi sebe kao sv. Magdalenu) ili prostorno izmještanje (sestra Battista u viziji

vidi Isusa zamišljajući ga kao u sceni *Noli me tangere*, no u vlastitom samostanu). Prema svojim mističnim vizijama sestra Battista dala je izraditi korske klupe sa simbolima koji pokazuju strastveni, gotovo ljubavni odnos s Bogom, transponiran kroz prihvatljiv jezik religijske simbolike. Drugi primjer afirmacije ženskog misticizma predstavlja prilog Valentine Živković koja analizira vizije blažene Ozane iz Kotora. Za razliku od sestre Battiste koja je djelovala kao upraviteljica samostana klarisa, hagiografija iz 16. stoljeća govori o životu sestre Ozane u rekluziji, slijedeći načelo nasljedovanja Krista (*imitatio Christi*) u krajnjem isposništvu sve do smrti. Već za života, međutim, blažena Ozana postala je živa svetica čije su molitve imale širi društveni, pa i politički karakter. Rodnu tematiku prezentira i Barbara Baert u analizi tabernakla Beata Chiarita u muzeju J. Paul Getty.

O tome kako su mistične vizije mogle biti paravan za različite poruke koje su se odašiljale vjernicima piše Ivan Gerat na primjeru slika iz Slovačke, na kojima se pojavljuju crkveni dostojanstvenici kako bi se istaknuo njihov društveni položaj i učvrstio kult. Karen McCluskey analizira princip političke operacionalizacije motiva *apparitio* u srednjovjekovnim vizijama venecijanskih svetaca,

čime se izgrađuje identitet grada kao omiljenog i superiornog svetog mjesta (*locus sanctus*) te afirmiraju lokalni kultovi. Odjeci ikonografije vizija bili su dalekosežni te se prepoznaju kako u područjima koja su povezana dugotrajnim povijesnim utjecajima (prizori s temom čuda u Sorianu na primjerima iz Dalmacije u prilogu Ivane Čapeta Rakić), tako i u područjima gdje se stvaraju neobične dodirne veze (sveti Istočne Anglije i monaštvo Istoka u radu Michelle P. Brown). U IKON-u se predstavljaju, međutim, i istraživanja koja uspostavljaju nove veze riječi i slike, dajući nova ikonografska tumačenja; takav se prsitup iščitava u prilogima Lassea Hodnea i Yvonne zu Dohna. Hodne problematizira pojam svevidnosti i sveprisutnosti kroz primjere Nikole Kuzanskog i Jana van Eycka. Nikola Kuzanski teološki objašnjava koncept svevidećih očiju na prikazu lica Božjeg kao sposobnost Boga da vidi sve, svuda i u bilo koje doba. Serija Kristovih portreta Jana van Eycka utjelovljuje taj koncept kao iluzionistički efekt, a ujedno sadrži i tekst koji u Bibliji prethodi riječima *ego sum*, prenoseći istu poruku sveprisutnosti. Yvonne zu Dohna iščitava teološki podtekst Ignacija i Luthera na Caravaggiovom i Rembrandtovom prikazu svetog Mateja i anđela. Rembrandt slijedi reformacijski koncept da se Božji glas može čuti

↓ Čuda sv. Leona Bemba, predela, 1321., Crkva sv. Blaža, Vodnjan

← Michael Pacher, *Vizija sv. Sigisberta*, 1483., München, Alte Pinakothek

u duši svakog ljudskog bića, što i prenosi svojom interpretacijom sveca utonulog u vlastiti unutarnji svijet. Sasvim drukčiju viziju donosi Caravaggio, koji uspostavlja dramatičnu scenu trenutka (a ne stanja) božanske inspiracije i dijaloga između anđela i sveca. Obojica umjetnika 16. stoljeća prikazuju božansko prisustvo u tijelu, a njihova različita estetika odraz je drukčijih teoloških interpretacija. Upravo kroz heterogenost likovnog izraza i čitanja biblijske riječi autorica otvara mogućnost dubljeg ekumenskog dijaloga. Navedeni prilozi donose nove interpretacije dobro poznatih primjera europskog slikarstva, otvarajući nove modele analize upravo

kroz element vizije kao ključa za čitanje ne samo ikonografskog, već i formalnog sloja slika. Janet Robson također se vraća na djelo koje je bilo predmetom brojnih istraživanja – ciklus svetog Franje u Assisiju. Tekstualni izvor Bonaventurine *Legende maior* čini čvrsto uporište za tumačenje kompozicijske strukture fresaka. Sedam epizoda iz života sv. Franje oslikano je kao vizija križa, a posljednja prikazuje stigmatizaciju. Obzirom na kontroverze oko autentičnosti stigmi u 13. stoljeću ciklus donosi novi ikonografski obrazac, kojim učvršćuje ulogu sv. Franje kao drugog Krista (*alter Christus*) – scena stigmatizacije, kroz pogled sv. Franje, povezana je s

scenom raspeća, postavljenom dijagonalno u gornjem registru. Kompozicija čitavog ciklusa sadrži i druge slične inovacije koje odražavaju Bonaventurinu viziju križa. Tomistička interpretacija blaženstva polazište je pak za čitanje prikaza raja u pogrebnoj kapeli obitelji Strozzi u crkvi Santa Maria Novella koje donosi Ana Munk. Raj je prikazan kao stanje blaženstva, uz odsustvo oznaka prostora, gdje u času smrti pravednici nesmetano uživaju u božanskoj objavi, pri čemu ikonografija slijedi tomističku teologiju jasne i otvorene intelektualne vizije u času smrti.

Osim novih semantičkih slojeva dobro poznatih primjera likovne baštine Europe, u IKON-u se prezentiraju i nova tumačenja prizora koji su do sada bili nerazjašnjeni. Radi se o fresci u narteksu manastira Jošanice u središnjoj Srbiji. Branislav Cvetković donosi dokaze kojima opovrgava prethodna čitanja te analizom tipologije lika ukazuje da je riječ o proroku Izaiji i njegovoj viziji nebeskog grada, koji prema autoru predstavljaju jedinstven prikaz u srednjovjekovnom zidnom slikarstvu, s uporištem u tekstu tzv. Izaijine male apokalipse. Prizorima Apokalipse bave se i drugi autori, s fokusom na vrlo raznolikim ikonografskim aspektima koje nudi navedena tema. Ludovico V. Geymonat raspravlja o crtežu na pergamentu koji se čuva u opatiji sv. Petra u Salzburgu, a predstavlja slikarski program Apokalipse namijenjen zidovima i kupoli kapele. O neobičnoj simbolici Apokalipse govori Alessandro Tomei, analizirajući slike pohranjene u Staatsgalerie u Stuttgartu na kojima se nalaze napuljski spomenici i crkve podignuti pod patronatom Anžuvina. Političko pokroviteljstvo crkvenih programa nije bila rijetkost, o čemu svjedoči i analiza višestrukih vizija u crkvi Santa Maria del Casale u Brindisiju koje donosi Gaetano Curzi.

Tema vizija koju u iznimno širokom rasponu donosi 6. broj IKON-a pokazuje se u sasvim novim otkrićima kao, primjerice, na freskama crkve Trakai u Litvi otkrivenim 2006. godine, čiju interpretaciju donosi Giedre Mickunaite. Pojedini se tekstovi bave

↑ Matteo Ponzoni, *Čudo u Sorianu*
– viđenje dominikanca Lorenza dalla Grotteria,
Crkva sv. Dominika, Split

netradicionalnom ikonografijom koja čini iznimku u čitanju tradicionalnih prizora, kao npr. Abrahamova gostoprimstva u kompleksu Davit-Gareji u Gruziji u prilogu Lada Mirianashviliija; ili pitanja tko ima uopće pravo vidjeti, a koje razmatra Dominic E. Delarue analizirajući kasnosrednjovjekovne cikluse svetih Justa, Antuna i Benedikta, te Veronika Nela Gašpar, u sasvim drukčijem kontekstu marijanskih ukazanja našeg doba. Iako je tema vizija bila prevladavajuća u srednjovjekovnoj umjetnosti te u mnogim aspektima ikonografski zadana, najnoviji broj IKON-a prezentira brojne lokalne specifičnosti, ali i utjecaje ranijih razdoblja i udaljenih kultura, svjedočeći kako je Europa funkcionirala kao izrazito dinamični prostor dijaloga i razmjene. x